

Dr hab. Edward Nycz, prof. UO
Katedra Metodologii Badań Społecznych i Myśli Pedagogicznej
Instytut Nauk Pedagogicznych
Uniwersytet Opolski

Opole 26.12.2021

Recenzja dysertacji doktorskiej
mgr Iwony Paławskiej-Smęder

Wychowanie do twórczego życia. Mediacyjne i moderacyjne uwarunkowania
relacji między religijnością a zachowaniami twórczymi młodych dorosłych
napisanej pod kierunkiem dr hab. prof. AIK Anny Walulik,
promotor pomocniczy dr Miłosz Mółka

W związku z podjętą przez Radę ds. Stopni Naukowych Akademii Ignatianum w Krakowie w dniu 16 IX 2021 r. Uchwałą nr 103/2020/2021 powołującą mnie na recenzenta pracy doktorskiej pani mgr Iwony Paławskiej-Smęder wyrażam swoją opinię na jej temat.

Badania dotyczące dorastającego młodego pokolenia są współcześnie podejmowane dość często, choć z różnych powodów. Młodość była i jest okresem odkrywania wielorakich wartości człowieka i otaczającego świata; poszukiwania sensów i wizji własnego rozwoju, to często czas konfrontacji własnej osobowości – nie w pełni jeszcze dookreślonej – z otaczającą rzeczywistością społeczną w relacji „Ja” – „wartości” – „świat”.

Kreśląc obecną kondycję człowieka w literaturze przedmiotu wskazuje się czasami, że balansuje ona pomiędzy nadzieją a beznadziejnością swoich wyborów i poszukiwań wartości, norm czy sensu życia. W literaturze socjologicznej wprowadzono termin „społeczeństwo przemian wartości” (H. Klages), wskazujący na metamorfozę moralnej i etycznej świadomości ludzi przełomu ostatnich wieków. Cechą społeczeństwa ponowoczesnego staje się brak wizji życia z uporządkowaną hierarchią wartości i celów życia, brak fundamentalnych punktów odniesienia w zmieniającym się życiu codziennym, co widoczne jest w doświadczeniu młodego człowieka.

Społeczno-kulturowe zmiany sprawiają u wielu ludzi wrażenie, że kultura w ostatnich dziesięcioleciach nie jest „dawną” jednością, na co zwracał uwagę Józef Życiński (*Trzy kultury. Nauki przyrodnicze – humanistyka i myśl chrześcijańska*) pisząc o tzw. „trójedynie

kulturze” charakterystycznej dla czasu przed XVIII w., czyli przenikania się a nie pozycjonowania względem siebie kultury przyrodniczej – kultury religijnej – kultury humanistycznej. Można było być Akadyjczykiem żyjącym w mitycznej krainie ziemskiej prostoty i szczęśliwości. Obecnie żyjemy w świecie zatomizowanych kultur, a nawet przeciwstawianych sobie (szczególnie kultury przyrodniczej i humanistycznej). Próby zrozumienia, połączenia pozytywistycznego świata „znajdującego się na powierzchni” (K.R. Poppera) ze skrytą pod powierzchnią głębią zdarzeń oraz wzbogacenia ukrytych tam wartości estetycznych, etycznych oraz religijnych spajających naturalny sposób życia w odniesieniu do wymiaru ostatecznego jest nadal problemem dla wielu ludzi.

Wiek XXI to świat sfragmentaryzowany, niekoherentny, w którym odbierane są sprzeczne praktyki i budowane niespójne doświadczenia jednostki. Dominują tymczasowe sensory i znaczenia, konstruowane są zmienne obiekty identyfikacji jednostki oraz źródła własnego doświadczenia. Dlatego wychowanie – *sensu largo* – w postmodernistycznym społeczeństwie nie należy do łatwych procesów warunkujących dorastanie. Martin Buber (*Reden über Erziehung*) wskazywał w I połowie XX w. na aktualne i dziś pytanie: w jakim kierunku powinno pójść wychowanie? i do czego winno się wychowywać? Dziecko jest rzeczywistością – wychowanie musi się stać rzeczywistością (*Wychowanie*).

Samo pojęcie wychowania przechodzi na przełomie XX i XXI w. intensywną przemianę doświadczenia, doświadczania czy rozumienia. Przygotowanie do „wzięcia życia we własne ręce” staje się utrudnione w biegu zmian i nowości. W trosce o wychowanie – pani mgr Iwona Paślawska-Smęder – przywołuje dwie kategorie ważne z jej punktu widzenia (i nie tylko) tj. twórczość i religijność. Sama problematyka twórczości nie jest obca refleksji humanistycznej/pedagogicznej zwracającej uwagę na jej mechanizmy, dynamikę, proces lub efekt. Wielu badaczy, do których nawiązuje autorka pracy – zwraca np. uwagę na boską naturę artysty. Zauważyć można również, że myślenie o twórczości to nie tylko kompetencje Stwórcy, ale i naturalne łączenie, w tym źródlane – twórczości z religijnością. W refleksji pedagogicznej istotny jest kierunek od religijności do twórczości. Cytowany Mikołaj Bardiajew uznaje silne połączenie transcendencji i sztuki dające mu szczęście podobne jak św. Augustyn mówiący *beata quippe vita est gaudium de veritate* (życie szczęśliwe to radowanie się z prawdy). Piękno i prawda kierują u starych mistrzów ku Absolutowi.

Autorka pracy zwraca uwagę, że w refleksji nad twórczością pomija się odniesienie twórczości do religijności. Wyjątkiem może być filozofia i pedagogika religii. Dlatego warto zbadać relację twórczości i religijności oraz czynników, które tę relację tworzą i na nią oddziałują w odniesieniu do procesów wychowania. Wychowanie do twórczego życia dokonuje się w różnych kontekstach, a twórczość i religijność jako istotne kategorie konstytuujące proces wychowania są wzmacniane lub osłabiane przez inne – zidentyfikowane lub niezidentyfikowane – czynniki wewnętrzne lub zewnętrzne; synergiczne, moderujące lub mediujące relację pomiędzy religijnością i twórczością. Identyfikacja czynników inspirowanych również religią, warunkujących zachowania twórcze oraz ich opisanie są podstawą skonstruowania modelu wychowania do twórczego życia stanowiąc dla doktorantki cel dysertacji.

Praca doktorska podejmuje temat z punktu widzenia pedagogiki z uszczegóławiającymi odniesieniami do pedagogiki religii, pedagogiki twórczości, psychologii twórczości, socjologii edukacji i religii. Autorka podejmuje próbę ustalenia związków/zależności pomiędzy zmiennymi płci i kierunków studiów a wartościami skali Twórczego Zachowania (KANH), skali Religijności Personalnej (SRP), komponentów Stylu Twórczego Zachowania (STZ), podskali Wzajemnych Odniesień (SWO), podskali Psychopedagogicznych Aspektów Twórczości (PAT)

Doktorantka stawia pytania, na które próbuje uzyskać odpowiedź w toku rozbudowanych badań ilościowych (procedury statystyczne) opierając się na paradygmacie (post)pozytywistycznym (normatywnym). Na uwagę zasługuje przyjęty model statystyczny analizy danych kwestionariuszowych ujęty w technikach moderacji i mediacji. Moderator to czynnik, który moduluje (zmniejszając lub zwiększając) stopień współzmienności dwóch zjawisk – określając, pod jakimi uwarunkowaniami jedna zmienna wpływa na drugą. Mediator to mechanizm / zmienna pośrednicząca we wpływie zmiennej niezależnej na zależną. Pojęcie to służy do modelowania sytuacji, w której współzmiennosc dwóch zjawisk nie wynika z łączącego je bezpośredniego związku przyczynowo-skutkowego ale z pośrednictwa (hipotetycznej) zmiennej pośredniczącej (mediującej), o której można myśleć jako o zasobach lub deficytach. Autorska analiza precyzyjnie buduje model analizy rozbudowanej statystycznie w celu klarownego ukazania analiz przyczynowych badanej rzeczywistości społeczno-pedagogicznej.

Praca doktorska składa się z wstępu, rozdziału teoretycznego (s. 12–128), metodologicznego (s. 129–152), rozdziału empirycznego (s. 153–255) i rozdziału prezentującego model powstały na podstawie badań (s. 256–279), zakończenia, spisu tabel i rycin, bibliografii oraz aneksów. W sumie 313 stron.

Rozdział pierwszy podejmuje podstawy pedagogicznej refleksji nad związkami między twórczością a religijnością. Opis obejmuje szerokie ujęcie twórczości i religijności w ujęciu interdyscyplinarnej literatury przedmiotu w perspektywie wychowania. Autorka zważywszy na typ badań wprowadza termin „mediacja” i „moderacja” mający w wychowaniu uchwycić charakter twórczości i religijności oraz określić miejsce tych kategorii w polskiej teorii i praktyce pedagogicznej. W opisie widocznym staje się, że w wychowaniu do twórczego życia może zawierać się nawet kilka istotnych mediatorów i moderatorów. Przywołana literatura wskazuje na obecną (czasami ambiwalentną) interpretację konstruktów: twórczości, kreatywności i innowacyjności na przestrzeni dziejów w ujęciu różnych autorów. Ważne wydają się jednak w tym rozdziale ich odniesienia do rzeczywistości pedagogicznej (szkolnej) w ujęciu: twórca – proces twórczy – dzieło, lokujący się w określonym środowisku. Wskazane elementy są pod silnym wpływem wartości oraz konstytutywnych predyspozycji twórczych. Przywoływane pojęcia kluczowe nie odnoszą się jedynie do kategorii materialnych, ale do wielu sfer życia człowieka tj. poznawczej, emocjonalno-motywacyjnej, temperamentalnej, osobowościowej i aksjologicznej.

Autorka wskazuje aplikacyjnie, że do kształtowania zachowań twórczych w perspektywie związków jakie zachodzą między twórczością i religijnością pomocna jest pedagogika towarzyszenia wywodząca się z jezuickiego modelu wychowania w idei łączenia humanistycznego wymiaru ludzkiego życia z chrześcijaństwem poprzez elementy: kontekstu, doświadczenia, refleksji, działania i oceny. Zrozumienie kontekstu stanowi przestrzeń odkrywania doświadczenia, które swym zasięgiem obejmuje władze duchowe człowieka: rozum, uczucia i wolę. Określony i przyjęty przez wychowawcę i jednostkę sens życia wraz z systemem wartości sprzyja kształtowaniu twórczych zachowań, samowychowania i refleksyjności. Przedstawione elementy są ważnymi w religijności człowieka z fenomenem religii, stanowiącym przestrzeń wychowania, jak i realizacja zadań dorosłości. Obecna, ulegająca urokowi trendów cywilizacyjnych, zmaterializowana ideowo pedagogika nie poświęca duchowości należytej uwagi pomimo

prób współistnienia (transcendentalnej) duchowości i cielesności człowieka. Ignorancja religijna, różnorodne idolatrie wspierają sekularyzacje zawężające nie tylko własne perspektywy religijne, ale i zawężone perspektywy poznawcze. Wiara szczególnie dojrzała, cytuje autorka pracy, staje się źródłem nowych motywacji, uzasadnień, interpretacji i inicjatyw.

Opis autorski kieruje się ku dynamicznemu rozumieniu dorosłości, w której człowiek nie tyle „jest” co „staje się” poprzez swoje wybory, kierunki, w jakich podąża i stawia przed człowiekiem pedagogiczne wyzwanie ustawicznego rozwoju. Końcowe akapity części teoretycznej omawiające wyniki badacze i wnioski są wprowadzeniem do dociekań własnych wskazujących z jakimi problemami wzrastania młodego pokolenia możemy mieć do czynienia. Należy podkreślić, że ta część pracy pomimo wielu przytaczanych tekstów (przypisy) i myśli klasyków tematu – stanowi klarowną narrację autorską dotyczącą podjętej w tytule tematyki. Trafnym uwieńczeniem rozdziału jest metafora trzech sióstr odnosząca się do użytych w nim pojęć twórczości, kreatywności i innowacyjności a jednocześnie duchowości, religijności i wiary – ukazująca ustosunkowanie się owych pojęć względem siebie, jak i obok siebie czy bez siebie. Układ jest złożony i dobrze pasujący do rozpoczynających się analiz statystycznych (regresji).

Rozdział metodologiczny omawia szczegółowo, ale i klarownie postępowanie badawcze, które w pedagogice nie należy do łatwych, gdyż bazuje na uogólnieniach wynikających z indukcji enumeratywnej niezupełnej, badającej niepełną liczbę elementów w zbiorze generalnym. Ograniczenia poznawcze i analityczne umożliwiają jednak tworzenie modelu mogącego być odpowiedniością (odzwierciedleniem) badanego fragmentu rzeczywistości. Przyjęte w badaniach skale i kwestionariusze (z ich wewnętrznymi uwarunkowaniami), określone zmienne nie budzą uwag i wynikają z autorskiej świadomości metodologicznej. Dobór próby warunkowany ideą i strategią badania jest efektywny (choć „zawsze” można wskazać na odmienne grupy studentów, np. pedagogów). Oceniając tekst – zrezygnowałbym w tym rozdziale z używania słowa „uczeń” (przywoływanego w pierwszej części pracy) na rzecz słowa „student”. Wskazane w tym rozdziale byłoby wymienienie wykorzystanego do budowy baz danych i obliczeń programu statystycznego.

Rozdział trzeci jest prezentacją autorskich badań własnych. Analizując zebrane dane uzyskano statystyki opisowe uwzględniające kategorie płci i kierunku studiów badanych.

Zestawienie różnic pomiędzy wartościami zmiennych dla kryterium płci i kierunku studiów dokonano w odniesieniu wartości podskal Kwestionariusza Twórczego Zachowania, wartości składowych Skali Religijności Personalnej, wartości komponentów Stylu Twórczego Zachowania, wartości podskal Wzajemnych Odniesień oraz wartości podskal kwestionariusza Psychopedagogiczne Aspekty Twórczości (PAT). Analiza w/w skal zajmuje kilkanaście stron ostatecznych obliczeń statystycznych ujętych tabelarycznie, co umożliwiło wyciągnięcie wniosków ważnych do zakreszenia przestrzeni refleksji nad modelem wychowania do twórczego życia. Jak wskazuje doktorantka – wyniki ukazują wieloaspektowe zróżnicowanie w badanych obszarach, w tym rozproszenie wyników kształtujących twórcze zachowania, a w konsekwencji twórcze życie powiązane jest z respektowaniem tego, co kryje się pod pojęciem twórczości w życiu osobistym i aktywności zawodowej (s. 184–187).

Kolejny podrozdział o uwarunkowaniach zachowań twórczych wprowadza w „świat” regresji (liniowej i wielozmiennowej). Wnioskowanie wskazało na współzależność między zmienną wyjaśniającą a zmiennymi wyjaśniającymi (charakter liniowy). Doktorantka poszukując zmiennych determinujących zachowania twórcze dla poszczególnych zmiennych wprowadza również kontinua psycho-społeczne. Badanie predyktorów dla kontinuum konformizmu/nonkonformizmu i zachowań algorytmicznych/heurystycznych precyzuje różne ich układy w zależności od zmiennych płci i kierunku studiów. Podrozdział 3.3. podejmuje badanie związków między zmiennymi za pomocą analizy mediacyjnej, uwzględniając efekt pośrednictwa zmiennych pośredniczących. Autorka uważa, że obecność mediatora w zachowaniach twórczych / twórczym życiu jest wysoce prawdopodobna i podejmuje się jego zidentyfikowania w związku pomiędzy religijnością personalną a zachowaniami twórczymi. Dla wyszukania możliwych mediacji i mediatorów sformułowano 144 pozycje uwzględniające zmienną wyjaśniającą (jeden z 4 elementów twórczych) oraz predyktory wchodzące w zależności ze zmienną wyjaśnianą (komponenty religijności). Schematy załączone ukazują jednoznacznie zależności pomiędzy zmiennymi w analizie mediacyjnej (s. 221). Tu zwróciłbym uwagę na początek podrozdziału 3.3.3. – czy jest poprawnie opisany. Wnioski szczegółowe uzyskane na podstawie analiz (13 modeli; wnioski s. 235-236) znajdują uzasadnienie w ogólnym rozwoju młodzieży i rozwoju religijności człowieka. Ostatni podrozdział poszukuje moderatora do zachowań twórczych przez religijność personalną (schemat moderacji s. 237). Wieloetapowa analiza moderacyjna wykonana przez autorkę

pracy widoczna jest w wizualizacji dwunastu wykresów rozrzutu, ukazując wartości i zależności poszczególnych analizowanych zmiennych. Przeprowadzone analizy moderacyjne związku religijność a zachowania twórcze ukazały ich wysokie i niskie wartości ujęte w schemat ułatwiający analizę i interpretację (ryc. 3.28; 3.29). Same wyniki wskazują na mediacyjny i moderacyjny charakter czynników, które mogą wzmacniać lub osłabiać związki zachodzące pomiędzy twórczością i religijnością w procesie wychowania. Rozpoznanie tych zależności i ich intensywność wstępnie umożliwiło opracowanie modelu wychowania do twórczego życia weryfikowanego przez konteksty kulturowe i religijne. Wnioski autorskie będące wynikiem analiz regresyjnych, mediacyjnych i moderacyjnych wydają się w świetle danych poprawnie wysunięte.

Rozdział czwarty kreśli konstruktywistyczny model wychowania do twórczego życia. Jest to obecnie ważny element badań nie zawsze autorsko realizowany, a łączący w znakomity sposób teorię z danymi empirycznymi. Badania ilościowe w pedagogice ułatwiają już łączenie ze sobą wielu zmiennych (w tym interweniujących) umożliwiając odpowiedzieć na szereg istotnych pytań pedagogicznych. Autorka jest świadoma w opisie złożoności badanych problemów w obecnej rzeczywistości („nieliniowej”), jednak podjęte analizy w oparciu o modele statystyczne są bardziej racjonalne i niekwestionowane w gronie znawców. Rola metod statystycznych w naukach o wychowaniu i nauczaniu stale wzrasta pomimo jakościowym trendom badawczym.

Doktorantka przedstawiając modele (ryc. 4.5-4.7) interakcji nauczycielskiej w wychowaniu do twórczego życia, kreśli relacje między nauczycielskie (koordynacja i współzależności): między tzw. Nauczycielem Wewnętrznym a Nauczycielem Zewnętrznym, między Nauczycielem Wewnętrznym a Nauczycielem Transcendentnym i między Nauczycielem Zewnętrznym a Nauczycielem Transcendentnym. Każda z tych relacji jest istotna dla pełnego obrazu wychowania do twórczego życia umożliwiając ostatecznie uzyskanie modelu „Potrójnego Nauczyciela” (ryc. 4.8). Model jest wielowymiarowy według doktorantki, gdyż życie twórcze wykracza ponad istniejący realizm, otwierając na transcendencję.

Magister Iwona Paślawska-Smęder postanowiła przeprowadzić badania empiryczne mające zweryfikować model skonstruowany na zaproponowanej przez Zbigniewa Marka i Annę Walulik idei „Potrójnego nauczyciela”: wewnętrznego, zewnętrznego i Transcendentnego (Boga). Zaproponowane podejście w wychowaniu do twórczego życia

ukazało możliwości realnej zmiany w myśleniu o życiu rozumianym jako dzieło. Prezentowany model może stanowić bazę do wypracowania spójnej koncepcji wychowania do twórczego życia – pisze doktorantka, gdyż powstał on w wyniku integracji refleksji teoretycznej i postrzegania siebie przez młodych dorosłych.

Podkreślić można, że model umożliwia budowanie twórczego życia w perspektywie wiarygodności i odpowiedniej harmonii stając się motorem rozwoju wychowawcy i wychowanka w świecie gwałtownych zmian. Świadomość własnej tożsamości, rozumienie podejmowanych zadań osobistych, zawodowych, społecznych, religijnych w odpowiedzialności za nie może dać jednostce pełniejsze życie. Wychowanie do twórczego życia ma służyć rozumieniu podejmowanych zadań i „budzeniu co ludzkie w człowieku”.

W rozdziale 3 i 4 interpretacja uzyskanych wyników badań przeprowadzona w perspektywie personalizmu chrześcijańskiego uświadomi czytelnikowi, że na proces wychowania do twórczego życia należy spojrzeć przez pryzmat podmiotów wychowania.

W zakończeniu autorka podsumowuje wnioski z badań wskazując na możliwość prowadzenia kolejnych badań przez działanie w sytuacji wprowadzenia do instytucjonalnej praktyki pedagogicznej opisywanego modelu. Wyakcentowanie w pracy podmiotowego charakteru wychowania sprzyja osiągnięciu adekwatniej harmonii w życiu i staje się motorem rozwoju wychowawcy i wychowanka. Wychowanie do twórczego życia posiada wysokie dyskontowanie, ponieważ jest źródłem kolejnych wartości a finalnie jedną z ważniejszych gratyfikacji w całym ludzkim życiu.

Doktorantka podjęła w pracy ciekawy poznawczo temat uwarunkowań relacji pomiędzy religijnością a zachowaniami twórczymi studentów szkół wyższych Krakowa. Cel teoretyczny i praktyczny jest badawczo doniosły, gdyż młodzież jak wskazują badacze i publicyści – jest kategorią / grupą, w której jak w soczewce skupiają się (odbijają się) problemy całego społeczeństwa.

Mocną stroną pracy oprócz spraw merytorycznych jest jej strona formalna. Strona stylistyczna i językowa jest czytelna; czyta się ją pomimo statystycznie hermetycznego języka dobrze, właściwie bardzo trudno natknąć się w tekście na błędy stylistyczne lub techniczne (np. s. 100, 102). Wskazać należy na dużą liczbę przypisów w pracy (630), które same w sobie stanowią dopełniający wątek opisu. Bibliografia liczy 363 pozycje. Uzyskane i przetworzone dane są prezentowane w 101 tabelach wynikowych oraz 37 wykresach i schematach.

W ocenie piszącego dysertacja jest poprawnie napisana merytorycznie. Część teoretyczna stanowi wprowadzenie do samodzielnych badań empirycznych, w których idea ujęta w model jest testowana poprzez szerokie badania ilościowe. Na uwagę zasługują umiejętności doktorantki w wprawnym opisie metodologiczno-statystycznym a w konsekwencji rzetelnej analizie i interpretacji gęstej sieci zmiennych i skal (kwestionariuszy) pomiarowych. Podsumowując należy zaznaczyć, że rozprawa doktorska Iwony Paślawskiej-Smęder jest pracą naukowo rzetelną oraz oryginalną i jako taka wnosi wkład do rozumienia uwarunkowań relacji między religijnością a zachowaniami twórczymi młodych ludzi w czasie szybkich przemian cywilizacyjnych. Istotna jest również refleksja pedagogiczna, społeczna i religijna nad kształtowaniem się postaw i zachowań badanych studentów.

W konkluzji biorąc pod uwagę:

- ważkość podjętej w dysertacji problematyki poznawczej i społeczno-pedagogicznej,
- sposób, w jaki Autorka sformułowała problematykę badawczą, osadzając ją w obecnym stanie wiedzy oraz tok kwantytatywnego postępowania badawczego weryfikujący kolejne pytania badawcze w ciągu analiz statystycznych,
- opis, identyfikację i analizę zmiennych badawczych służący opracowaniu modelu wychowania do twórczego życia.
- bogactwo literatury przedmiotu,
- wniesiony do istniejącej w zakresie wskazanych kategorii pojęciowych wkład poznawczy i praktyczny,
- formalną stronę pracy, nie budzącą zastrzeżeń,

można stwierdzić, że rozprawa doktorska mgr Iwony Paślawskiej-Smęder, napisana pod kierunkiem: dr hab., prof. AIK Anny Walulik oraz promotora pomocniczego dr Miłosza Mółka, świadczy o rzeczywistej wiedzy oraz merytorycznym i metodycznym przygotowaniu jej Autorki w zakresie pedagogiki (w tym w szczególności pedagogiki twórczości i pedagogiki religii, a także – psychologii twórczości i socjologii religii).

Konstatuję, że rozprawa odpowiada warunkom określonym w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789) w zw. z art. 179 ust. 2 i 3 Ustawy z dnia 3 lipca

2018 r. Przepisy wprowadzające Ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r. poz. 1669). W związku z tym stawiam wniosek o jej przyjęcie i nadanie sprawie przewidzianego prawem dalszego toku przez Radę ds. Stopni Naukowych Akademii Ignatianum w Krakowie.

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska mgr Iwony Paślawskiej-Smęder, napisana pod kierunkiem: dr hab., prof. AIK Anny Walulik we współpracy z promotorem pomocniczym dr Miłozsem Mółką zasługuje moim zdaniem na wyróżnienie. Wnoszę również, jeśli nie o publikację całości pracy, to przynajmniej jej znaczących fragmentów drukiem.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Edward Nger". The signature is fluid and cursive, with a large loop at the end.